

הלכות מעשיות

שיעורו של מורנו הגאון הרב מצליח-חי מאזוז שליט"א

גליון קע"ה

שודר בערוץ "קול ברמה" בתכנית "בית ההוראה"

העלון מוקדש לע"נ גאון עוזנו עמרת תפארת הפוסקים מרן רבנו עובדיה יוסף בן גורג'יה זצוק"ל

הלכות תפלת ערבית

נושאי השיעור:

תפילת ערבית קודם השקיעה. תפילת ערבית בפלג לנער בר מצוה. אכילה באזכרה בבית הכנסת קודם ערבית. אכילה קודם ערבית על ידי שומר. ערבית בפלג בערב שבת. ביאור הכוונות בקריאת שמע. אמירת פסוקים לאחר ברכו. עניית קדושה לאחר ערבית. קדיש יהא שלמא לאדם שאינו יתום. אמירת השכיבנו לאחר התפילה. מנוחה קודם ערבית.

תפילת ערבית קודם השקיעה

א. שאלה: האם ראוי לכתחלה להתפלל ערבית בפלג המנחה או שעדיף להמתין עד צאת הכוכבים?
תשובת הרב: ידועה המשנה במסכת ברכות (דף כ"ו ע"א) שהביאה שתי דעות עד מתי זמן תפילת מנחה וממתי מתחיל זמן תפילת ערבית, דעת רבי יהודה שזמן תפילת מנחה הוא עד פלג המנחה (דהיינו כשעה ורבע קודם השקיעה אי אפשר להתפלל מנחה אלא מתחיל זמן ערבית). ולדעת חכמים זמן תפילת מנחה הוא עד הלילה, ורק לאחר מכן מתחיל זמן תפילת ערבית.
 הגמרא (דף כ"ז ע"א) אומרת שלא הוכרעה בזה ההלכה, ולכן "דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד" – מי שעושה כדעת רבי יהודה רשאי לנהוג כן, ומי שעושה כדעת חכמים גם כן רשאי לנהוג כך.

רבנו יונה (ברכות יח:): הרא"ש (סי' ג') והרב אהל מועד (שער התפלה דרך ב' נתיב ב') כתבו שכוונת הגמרא שמי שעושה כשיטת אחד מהחכמים הללו, צריך לעולם לעשות כן. כלומר, אנחנו שנוהגים להתפלל מנחה עד השקיעה, יש לנו להקפיד להתפלל ערבית תמיד רק לאחר מכן, ואין להתפלל ערבית לפני השקיעה.
 כך הדין לכתחלה. אולם בדיעבד, כלומר אדם שרגיל להתפלל מנחה עד השקיעה וקרה והתפלל ערבית קודם השקיעה, כתב רבנו יונה (שם) שיצא ידי חובה. ובספר אהל מועד (שם) כתב בשם ההשלמה שהוא הדין בשעת הדחק, רשאי להתפלל ערבית קודם השקיעה. וכך פסק מרן בשלחן ערוך (סימן רל"ג ס"א).
 לגבי להתפלל מנחה וערבית אחר פלג המנחה, לכאורה זה ב' קולות שסותרות – מתפללים מנחה כדעת חכמים שעדיין יום, ומתפללים ערבית כדעת רבי יהודה שזהו לילה. ומרן

השקיעה. אבל היום בארץ ישראל יש תאורה וגם אין סכנה, ולכן אפשר לחזור בלילה. אין ראוי להתפלל תפילת ערבית מוקדמת קודם השקיעה. ובודאי שלא במוצאי שבת.

בשערי תשובה (סימן רל"ד סק"ב) הביא בשם האר"י שראוי להתפלל ערבית קרוב יותר ליום, משיהיה קרוב ללילה. אבל נראה שהכוונה לבין השמשות ולא קודם השקיעה (שאמר קרוב ליום, ולא אמר ביום. ועוד שהרי האר"י התפלל מנחה סמוך לשקיעה ממש. ואם כן לפ"ז התפלל ערבית אחר השקיעה). ומכל מקום כתב שם בשערי תשובה, שגם להאר"י במוצאי שבת מאחרין להתפלל ערבית על מנת להוסיף מחול על הקודש.

ואין לנו גדול בקבלה בדורות האחרונים יותר מהגאון רבי יוסף חיים בעל "בן איש חי", והוא כתב (ש"א פ' ויקהל ס"ז) טוב להתפלל ערבית בלילה, ואפילו אדם שמקדים להתפלל מנחה קודם פלג המנחה ואינו עושה תרתי דסתרן באותו היום, מכל מקום מצוה מן המובחר להתפלל ערבית בשעה שהיא ודאי לילה אליבא דכולי עלמא.

חשוב להדגיש את הנקודה הזו, כי יש שמקילים בזה לא רק ביום חול אלא אפילו ביום שבת קודש. הם "ממהרים", באים לבית הכנסת ורוצים להתפלל תפילת ערבית עוד קודם השקיעה, ומצטדקים שהם רוצים ללכת על פי הקבלה.

אין אדם שמקובל יותר מהבן איש חי, וגם דעת מרן היא שאדרכה, את תפילת ערבית של מוצאי שבת יש להתפלל מאוחר, כמבואר בשלחן ערוך (סימן רצ"ג ס"א). לפיכך בודאי צריך להקפיד להתפלל לאחר צאת הכוכבים, והמנהג להתפלל מנחה וערבית בפלג המנחה קודם השקיעה, אינו נכון לא על פי הפשט ולא על פי הקבלה. אמנם מי שמיקל יש לו על מה שיסמוך, וכמו במקומות שיש בזה צורך כמו צבא או אדם שהוא אונן ב"מ וכדומה, אבל אין לעשות כן לכתחלה לכל אדם.

לגבי אדם שהזדמן לו מנין שמתפללים ערבית קודם השקיעה, האם יתפלל עמהם? לכתחלה נכון שלא יתפלל עמהם, משום שבדרך כלל הוא מתפלל מנחה עד השקיעה וכמו שכתב מרן השולחן ערוך.

בבית יוסף כתב שמנהג העולם להקל, ואפשר שסומכים על מה שכתב הרא"ש בשם ר"ת, שלענין תפלה היקלו. ומרן לא הביא זאת בשלחן ערוך. אבל הרב מגן אברהם (סק"ז) כתב שהיה דרכם שאנשים מגיעים לתפילת מנחה, והיה קשה להם להתאסף שוב לתפילת ערבית, ולכן היו מתפללים מנחה וערבית סמוכות זו לזו, לאחר פלג המנחה. וסיים המג"א, אבל יחיד שלא התפלל בבית הכנסת ימתין עד הלילה.

ובאמת יש ג' דרגות: א. דעת מרן השולחן ערוך שאדם שהתפלל מנחה אחר פלג המנחה, לעולם לא יתפלל ערבית קודם השקיעה. **ב.** יש דעת המאירי (הובא בברכי יוסף) שאומרת שאם התפלל היום מנחה לאחר פלג המנחה, **מחר** הוא יכול להתפלל ערבית לאחר הפלג קודם השקיעה. ג. כתב המג"א שאפילו באותו היום נוהגים להקל, מתפללים מנחה וערבית שתיהן לאחר הפלג, כי יש כאן טירחא דציבורא לאסוף אותם פעם נוספת, ונחשב כמו שעת הדחק.

וכמובן שאין לעשות כן אלא במקום צורך גדול.

מהי ההגדרה של "צורך גדול"? במדינות אירופה כגון בצרפת, השקיעה בקיץ היא מאד מאוחר, בערך בשעה עשר בלילה, ופלג המנחה הוא בערך בשעה שמונה ורבע-שמונה ועשרים. ברוב בתי הכנסת מתפללים מנחה קודם פלג המנחה, בערך בשעה שמונה בערב, ובערך בשמונה ועשרים הם מתפללים כבר תפילת ערבית.

פעמים אדם שב מעבודתו בשעה מאוחרת, וכבר השעה היא שמונה וחצי-תשע. מעיקר הדין יתפלל מנחה כעת, ותפלת ערבית יתפלל בשעה עשר בלילה. אלא שזו טירחא גדולה לחזור פעם נוספת בשעה מאוחרת, והוא עייף ויגע מעבודתו ועסקיו. לפיכך בשעת הדחק גדולה כזו אפשר להקל להתפלל מנחה וערבית סמוכים, למרות שזה תרתי דסתרן באותו היום.

ויש טוענים שהמנהג בחו"ל להתפלל תפלת ערבית במוצאי שבת קודם השקיעה, וחפצים להמשיך במנהג. ואכן יש מיוצאי עיראק שנהגו להתפלל כל הזמן ערבית קודם השקיעה. הסיבה שהיו עושים את זה, היא מפני שהיה סכנה לחזור בחשיכה הביתה, ולכן היו מתפללים ערבית קודם

ערבית בפלג בערב שבת

ב. שאלה: האם מותר לכתחלה להתפלל ערבית בפלג המנחה בערב שבת?

תשובת הרב: כתב מרן בשולחן ערוך (סי' רס"ז ס"ב): מקדימים להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפילת ערבית. זה מפני שעושים כאן תוספת שבת ולכן התירו את זה.

אמנם יש אחרונים שפירשו את דברי מרן רק באדם שדרכו תמיד להתפלל ערבית מוקדמת, אבל הרבה אחרונים מסבירים כמו שאמרנו בהתחלה, ולדעתם כל אדם יכול להתפלל ערבית של שבת מוקדם בפלג המנחה, ומי שמיקל בזה בהחלט יש לו על מה שיסמוך.

וכ"כ במנוחת אהבה (ח"א פ"ו) שגם אדם שדרכו תמיד להתפלל מנחה עד השקיעה וערבית אך ורק לאחר צאת הכוכבים, אף על פי כן בערב שבת יכול להתפלל ערבית מוקדם מיד לאחר פלג המנחה.

תפילת ערבית בפלג לנער בר מצוה

ב. שאלה: אני מלמד בתלמוד תורה בכיתה ז', ואני נוהג לומר לתלמידים שביום הבר מצוה שלהם כדאי שיתפללו בבית כנסת תפלת ערבית סמוך לבימתם ביישוב הדעת, ולא באולם כאשר כולם מסביבם ויש רעש ובלגן. ברצוני לשאול: בתקופה הזו שהשקיעה מאוחרת, ואם ימתין להתפלל ערבית בצאת הכוכבים הוא יגיע לאולם באיחור רב, האם יתפלל מנחה בפלג בבית הכנסת או בצאת הכוכבים באולם?

תשובת הרב: מרן האיש מצליח ע"ה ואבא שיחיה אחריו, הנהיגו את כל בנייהם לעלות שליחי ציבור בתפילת ערבית בליל הבר מצוה, כדי להרגיל את הילד מילדותו¹.

ולעצם השאלה – האם נער בר מצוה יתפלל בפלג כדי שיוכל להתפלל ביישוב הדעת, מדברי הרמ"א (סי' נ"ג) משמע להקל, וזה לשונו: אין לקטן לעבור לפני התיבה ואפילו בתפילת ערבית, ואפילו הגיע לכלל י"ג שנים ביום השבת, אין להתפלל ערבית ביום השבת שהרי עדיין אין לו שלש עשרה שנה. ומסביר המשנה ברורה שהיה דרכם להתפלל ערבית של ערב שבת בפלג המנחה, ונער קטן שרק ביום שבת מגיע לגיל שלש עשרה שנים, בשעה שמתפללים ערבית בפלג המנחה הוא עדיין לא הגיע לגיל בר מצוה ואינו מחויב במצוות, וכיצד יוכל להיות חזן²?

ומשמע שרק לגבי שליח ציבור יש בעיה, אבל לגבי התפילה עצמה קודם השקיעה – אין חשש. כך דקדקו כמה אחרונים מדבריו.

הרב מנחת יצחק כתב שלכתחילה לא כדאי לעשות כן, אלא יתפלל תפילת ערבית ראשונה שלו בצאת הכוכבים בלי שום מחלוקת. (בזמן הרמ"א כל העיר היו מתפללים בשעה מוקדמת, ואין לנער בר מצוה אפשרות להתפלל במנין בלילה).

ומרן הגר"ע יוסף כתב שחשוב להקפיד שנער בר מצוה יתפלל את תפילת ערבית הראשונה שלו רק לאחר צאת הכוכבים.

והטעם, משום שיש בעיה גבי ברכות התורה. שאף על פי שבבוקר הוא בירך ברכות התורה, אבל באותו זמן הוא היה עדיין ילד, וברכות שבירך כאשר היה ילד אינן פוטרות את דברי התורה שידבר בלילה כי רק אז התחייב במצוות,

לא העיר לו שום הערה. (אותו נער בר מצוה הסתובב בין כולם ואמר שהוא היחיד שקרא בתורה על יד מרן ראש הישיבה ולא קיבל שום הערה...).

אחר כך מרן ראש הישיבה התבטא שנכון להמנע מהערות לנער בר מצוה, על מנת שיתרגל קודם כל להתפלל ולקרוא בתורה, "חנוך לנער על פי דרכו", קודם שיתרגל ורק בפעמים הבאות תוכל להתחיל להעיר לו הערה או שנים כדי שיתרגל לקרוא מדויק, אבל לפני הכל שיתרגל לקרוא בתורה.

² משמע מכאן שביום רגיל שמתפללים ערבית לאחר צאת הכוכבים, היו נותנים לו להיות חזן בתפילת ערבית, וכמו שהזכרנו למעלה את הנהגתו של מרן האיש מצליח.

הוא יודע שבהמשך הערב יכריזו על תפילה (כנהוג באירועים רבים)?

תשובת הרב: אמרנו (בתשובה הקודמת) שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן רל"ה ס"ב) שאסור לאדם להתחיל לאכול חצי שעה קודם זמן קריאת שמע, וכתב המשנה ברורה שאם יש לו משהו שיזכיר לו (שומר) – מותר. וכך כתב גם הרב כף החיים (אות ט"ו לגבי סמוך לזמנה).

אבל בשו"ת אור לציון כתב ששומר מועיל אך ורק בתפילת מנחה, שבתפלת מנחה הרמ"א (סימן רל"ב) כתב שמועיל שומר, כי זה מצוה דרבנן, אבל אכילה קודם קריאת שמע דאורייתא לא מועיל שומר, כי אין מועיל שומר במצוה דאורייתא. ולכן אינו יכול להתחיל לאכול למרות שמינה שומר. (וע"ע בהלכה ברורה שהחמיר שאפילו בתפלת מנחה קשה להקל, וקל וחומר בתפלת ערבית). אמנם יש פוסקים המקילים שמועיל שומר גם למצוות דאורייתא. (וע"ע בהגהות איש מצליח שציינו למג"א ואליה רבה, ומהרי"ו שהובא במג"א ס' רל"ב).

ולכן למעשה הורה מרן ראש הישיבה שלכתחלה אין לסמוך על שומר בתפלת ערבית, אבל כאשר יש צורך אפשר לקרוא קריאת שמע של ערבית ויתנה, שאם אזכור לאחר מכן להתפלל תפילת ערבית, אני לא מתכוון לצאת בקריאת שמע של עכשיו, אבל אם אשכח להתפלל ערבית, הריני מכוון לצאת ידי חובה בקריאת שמע שאני קורא עכשיו. כך למעשה אין לו בעיה של קריאת שמע דאורייתא כי הוא כבר קרא, ולתפילת ערבית לבד מועיל שומר כי זה דרבנן, וכך יוכל לאכול.

אדם שנמצא בבית והפסיד תפילת ערבית בצאת הכוכבים, ותפילה נוספת באזור שלו יש רק בשעה תשע, ורוצה לאכול ארוחת ערב, יקרא קריאת שמע, ויעשה תנאי כנ"ל. ויוכל למנות את אשתו להיות שומרת שתזכיר לו להתפלל ערבית לאחר מכן. (עי' סי' ער"ב ס"ג, ובשו"ת דברי יציב ח"א סימן ק"ב, ובבית נאמן גליון ש"ז הערה כ"ג).

שאלו האם ילד קטן (שהוא בר דעת) יוכל להיות שומר? הביאו בשם הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (אשי ישראל תשובה

ואסור לו לעסוק בתורה קודם שמברך ברכות התורה. אמנם אדם רגיל לא צריך לברך בלילה ברכות התורה כי הברכות שבירך בבוקר פוטרות אותו עבור כל היום וכל הלילה עד שישן, אבל בנער בר מצוה אינו כן, אלא הברכות שבירך בבוקר הן היו רק ברכות של ילד שאינו מחויב במצוות, ולפיכך כשהגיע הלילה ונכנס לעול המצוות, אינן פוטרות את לימוד התורה שילמד בלילה.

ולכן כתב מרן הגר"ע יוסף שיש לילד להתפלל תפילת ערבית אך ורק לאחר צאת הכוכבים, ובברכת אהבת עולם שאומרים לפני קריאת שמע (הברכה השנייה שמברכים בתפילת ערבית) יכוון לצאת ידי חובת ברכות התורה, ועל ידי כך יכול ללמוד תורה.

ולכן ילד שנעשה הלילה בר מצוה, לא יתפלל תפלת ערבית קודם השקיעה.

אכילה באזכרה בבית הכנסת קודם ערבית

ג. שאלה: כאשר יש למישהו אזכרה וכדומה בבית הכנסת, ומביאים בורקסים וכדומה בין מנחה וערבית ולאחר מכן מתפללים ערבית, האם אפשר לאכול מהם?

תשובת הרב: כתב מרן בשלחן ערוך (סי' רל"ה ס"ב) שאסור להתחיל לאכול חצי שעה קודם זמן קריאת שמע של ערבית. ומכל מקום, כתב המשנה ברורה (ס"ק י"ז) שאם מינה שומר יכול להתחיל לאכול. אמנם לגבי קריאת שמע של ערבית זה לא כל כך פשוט לסמוך על השומר ונדבר על זה בהמשך השיעור, אבל כאן שנמצאים כולם בבית הכנסת, נראה שכיון שכולם הגיעו להתפלל ואין מציאות שאדם ישכח, כי כולם כבר יושבים במקומותיהם ומוכנים לתפילת ערבית, ותוך כדי שהרב דורש מחלקים לציבור עוגות ועוגיות, נראה שלכל הדעות אפשר להקל בזה ולאכול.

מרן שכתב שאסור לאכול דיבר על אדם שנמצא בביתו, אבל במקרה כמו כאן, זה השומר הכי גדול שיכול להיות, ואין חשש כלל שאדם ישכח להתפלל.

אכילה קודם ערבית על ידי שומר

ד. שאלה: כאשר אדם מגיע לאולם שמחות מוקדם, האם רשאי להתחיל לאכול למרות שלא התפלל ערבית, וכאשר

הנץ. ומדוע? מפני שאמנם אין ספק שמעלות השחר מתחיל היום, אבל כיון שכתוב בפסוק "ובשכבך", ואומר רבי שמעון שמעלות השחר עד הנץ החמה יש עדיין אנשים ישנים, ולכן מי שלא קרא קריאת שמע בלילה, יכול לקרוא קריאת שמע עד הנץ, ומרן השולחן ערוך (סימן נח ס"ה) פוסק את זה להלכה.

אבל עם זאת, מרן כתב שאותו אחד לא יוכל לקרוא באותו יום קודם הנץ החמה גם קריאת שמע של שחרית, כי הוא מחשיב את הזמן הזה ל"ובשכבך", וכיצד יעשה אותו זמן של "ובקומך"? ולכן אדם שנקלע לכזה מצב, יקרא קריאת שמע של ערבית מיד, וימתין עד לאחר הנץ החמה ויקרא קריאת שמע של שחרית. (וכך מבואר בגמרא במסכת ברכות שם).

אבל מה יעשה והוא רוצה להתפלל יחד עם כולם בנץ, וכיצד ימתין עד לאחר הנץ ורק אז יקרא קריאת שמע? לכן פסק לו המו"ץ שעכשיו יקרא קריאת שמע של ערבית, ולאחר מכן יתפלל תפלת שחרית עם כולם עד שמגיע לקריאת שמע, ושם ימתין לציבור עד שיתחילו עמידה ולמעשה בשעה זו כבר הגיע הנץ, יקרא קריאת שמע, ואת תפילת העמידה שלו יתפלל יחד עם השליח ציבור בחזרת הש"ץ.

הפתרון הזה מועיל רק למי שהיה לו אונס. כך כתב מרן בשולחן ערוך (סימן רל"ה ס"ד), שאם היה לאדם סעודה אחר הצהריים, השתכר ונרדם עד הבוקר, קם בעלות השחר ושואל כיצד יעשה, על זה אמרנו שיקרא עכשיו קריאת שמע. אבל אם הוא פשע אינו יכול לקרוא קריאת שמע, ואפילו אם יקרא בדיעבד – לא יועיל לו. וכתב המשנה ברורה שהטעם לזה הוא שחז"ל עקרו ממנו את קריאת שמע. ולכן אין לסמוך על הפתרון הזה במצב רגיל אלא רק אם אדם נאנס ולא קרא יכול לקרוא אז.

נאליץ לעשות מלאכה בשבת לצורך פיקוח נפש, מתי

וכיצד יתפלל

ו. **שאלה:** אני חייל דתי, וביום שישי הקרוב מוטל עלי לעשות פטרול ברכב סביב גדר המערכת משעה שבע בערב עד אחת בלילה, ואני מתלבט האם לקבל את השבת מוקדם ולהתפלל ערבית בעמידה, או לקבל שבת בזמנה ולהתפלל

רס"ט) שאם יש לו דעת, וכגון שהוא בגיל אחת עשרה- שתים עשרה – יכול להיות שומר, למרות שדעת הרב ערוך השולחן שקטן אינו יכול להיות שומר.

מתי אדם שמתפלל מוקדם יקרא קריאת שמע

ה. **שאלה:** כאשר מתפללים ערבית מוקדמת שצריך לקרוא קריאת שמע לאחר צאת הכוכבים, האם אפשר לסמוך על קריאת שמע שעל המיטה?

תשובת הרב: כתב מרן בשולחן ערוך (סי' רל"ה ס"א) שאם הציבור מקדימים לקרוא קריאת שמע מבעוד יום, יקרא עמהם קריאת שמע וברכותיה ויתפלל עמהם, וכשיגיע הזמן יקרא קריאת שמע בלא ברכות.

מרן לא כתב כמו שכתב רש"י שיסמוך על קריאת שמע שעל המיטה, אלא "כשיגיע הזמן", ומכאן מדייקים האחרונים שדעת מרן השולחן ערוך שאין לסמוך על קריאת שמע שעל המיטה, ותיכף כשמגיע זמן קריאת שמע צריך לעצור ולקרוא.

נאמרו בזה כמה טעמים. יש אומרים שאדם רגיל לאכול ולשתות עד שילך לישון, ולא נכון לאכול ולשתות קודם קריאת שמע. ועוד, לא ברור עד כמה אדם מכוון בקריאת שמע שעל המיטה, ולפעמים אדם קורא אותה כשהוא ממש מטושטש, ולכן לא רצוי לסמוך עליה. ולכן למעשה כתבו הרב כף החיים (אות ח') והרב משנה ברורה (ס"ק י"ב) שיש לקרוא קריאת שמע מיד ולא לסמוך על קריאת שמע שעל המיטה.

בשעה מאד מוקדמת בבוקר יהודי שאל על מקרה דומה, שהוא היה צריך לחזור על קריאת שמע של ערבית, ורצה לסמוך על קריאת שמע שעל המיטה. אבל היה לו "לילה לבן", והוא היה עסוק בעיסוקיו הרבים עד אור הבוקר. בבוקר הוא הולך כדרכו להתפלל כותיקין, ואז הוא שם לב שהוא לא חזר על קריאת שמע וכעת הוא לא יודע מה לעשות.

במקום נכח מו"צ מבית ההוראה, והוא אמר לו שהגמרא מדברת על זה ממש. הגמרא במסכת ברכות (דף ח' ע"ב) מביאה את דעת רבי שמעון, שאפשר לקרוא קריאת שמע עד

מוכה מדברי המשנה ברורה, שלהתפלל ערבית לאחר חצות זה בדיעבד בלבד. כך גם דעת האור לציון, שאם יש לאדם שתי אפשרויות, או להתפלל ערבית קודם חצות לילה ביחיד או להתפלל במנין לאחר חצות הלילה, יתפלל ביחיד קודם חצות. כך גם היא דעת מרן ראש הישיבה שליט"א, ושם הרב הביא את דברי מרן הגר"ע יוסף שהקשה על דברי האור לציון, אבל מרן ראש הישיבה חיזק וקיים את דברי האור לציון שאין להתפלל ערבית לאחר חצות הלילה אלא אם כן בדיעבד.

יש גם ראשונים שסוברים כן, וכיון שרבו הדעות שאין להשהות את תפילת ערבית לאחר חצות הלילה, אמרנו לחיילים הנ"ל שהדרך האמצעית היא הנכונה, שלא יקבלו שבת מוקדמת, אלא יתפללו ערבית בזמן ומיושב, וזה עדיף מאשר להתפלל מוקדם או לאחר חצות הלילה³.

ביאור הכוונות בקריאת שמע

ה. שאלה: אלו דברים יש לכוון בקריאת שמע?

תשובת הרב: יש לכוין כך:

שמע ישראל – הבן וקבל ישראל. אדם צריך להבין וגם להאמין בדבר. יש אחד ששומע ולא מקבל, אומר "שמעתי. אמרו לי" ולא יותר מזה, אבל כאן צריך לקבל על עצמנו עול מלכות שמים.

ה' – אדון הכל, היה הוה ויהיה. ריבוננו של עולם הוא האדון של כל היקום כולו על כל הגלקסיות שלו, והוא נצחי, הוא היה מאז ומעולם, הוא נמצא וגם יהיה לתמיד. זה הפירוש של שם ה'. שם ה' נכתב ביקוק ונקרא בשם אדנות, וזה כולל בתוכו את שתי המשמעויות הללו.

אלקינו – חזק, תקיף בעל היכולת ובעל הכוחות כולם. תקיף לא הכוונה כמו שאנשים אומרים "תקיף" ומתכוונים לעצבני, אלא הכוונה שיש לו תוקף וחוזק. זה הפירוש של המילה "אלקים".

³ כשקיבלתי את השיחה הזו מאד הופתעתי. כי זה הראה לי עד כמה אנשים שלא נמצאים כל היום באהלה של תורה, אף על פי כן קב"ה מרים אותם, והם מדקדקים במצוות ובכל פרט ופרט כדי לקיים את התורה כראוי. אלה זכויות גדולות לכל יהודי ויהודי, ויהי רצון שהקב"ה ישמור על עם ישראל בכל מקום שנמצאים.

בישיבה ברכב, או להתפלל ערבית רק לאחר הסיור שזה לאחר חצות הלילה. כיצד עלי לנהוג?

תשובת הרב: נבאר את צדדי הספק בהלכה: כל דבר שהוא יעשה עכשיו הוא מסתבך. יש לו אפשרות להתפלל ברכב בישיבה, וזה ודאי לא טוב. מרן כתב בשולחן ערוך (סימן צ"ד ס"ט) שאדם שהתפלל כשהוא יושב, ולאחר מכן, עוד לפני סוף זמן התפילה הגיע למקום שיכול להתפלל בעמידה, עליו לחזור ולהתפלל שוב כשהוא עומד. (ויש חולקים, וע"ע בהלכה ברורה שכתב שלא יתפלל עוד פעם כי יש דעות אחרות בענין, או שיתפלל בתורת נדבה), אבל מכל מקום דעת מרן שצריך להתפלל שוב. והוא מכניס את עצמו לבעיה.

האפשרות השניה היא להתפלל ביישוב הדעת בפלג המנחה. אבל יש בזה בעיה גדולה, כי הוא מקבל עליו שבת, מתפלל ערבית ונכנס לרכב. אמנם מותר לפטרל ברכב בשבת כי יש כאן פיקוח נפש, זה אונס ומותר. אבל כאשר עוד לא הגיע הזמן, עכשיו עדיין יום, כיצד יקבל עליו שבת ולאחר מכן ייכנס לנסוע ברכב בטענה שזה פיקוח נפש?! אתה לא יכול לקבל שבת ולומר אחר כך "פיקוח נפש", מלכתחילה שלא יכניס את עצמו למצב של פיקוח נפש בשבת, וזה דבר שאינו ראוי לעשות אותו.

האפשרות השלישית - להתפלל ערבית של שבת בסוף הסיור וזה רק לאחר חצות הלילה. גם זה לא כדאי בכלל, כי מרן כתב שאין לאדם לקרוא קריאת שמע של ערבית לאחר חצות לילה, כלומר הלכה כחכמים שזמן קריאת שמע הוא עד חצות, ורק בדיעבד יכול לקרוא עד עלות השחר. כך לשון מרן: לכתחילה צריך לקרוא קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים, וזמנה עד חצי הלילה. ואם עבר ואיחר וקרא קודם שיעלה עמוד השחר, יצא ידי חובתו. ואם כן הוא לא יכול להמתין עד שיסיים את המשמרת כי הוא צריך לקרוא קריאת שמע בזמן.

גם אם הוא יקרא קריאת שמע מוקדם ורק את תפילת העמידה יתפלל לאחר חצות, גם בזה רבו האחרונים הסוברים שאין להתפלל תפילת ערבית לאחר חצות. כך

ט. שאלה: אם נכנסתי לבית הכנסת והחזן כבר התחיל ברכו, האם עלי להתחיל מהפסוקים "ה' צבאות עמנו" ו"והוא רחום", או להתחיל תיכף את ברכות קריאת שמע? זה קורה גם בליל ראש חודש שעוד לא סיימתי ברכי נפשי והחזן כבר אומר ברכו, כיצד עלי לנהוג?

תשובת הרב: בתפלת ערבית יש לנו ברכו ולאחריו את ברכות קריאת שמע, ומה שאומרים "ברכו" זה לא רק מה שאומרים "ברכו את ה' המבורך לעולם ועד", אלא זה פתיחה לברכות, ותיכף לאחר מכן צריך להתחיל את ברכות מעריב ערבים ואהבת עולם. ולכן אין לדבר בין ברכו לבין התחלת התפילה, וכמו שבבוקר אין לדבר בין ברכו לבין יוצר אור, גם לא בדברי תורה, אלא חייבים להסמיך את ה"ברכו" לברכות. וכמו שכתב המנהיג (הובא בבית יוסף סוף סימן נ"ז). גם אדם שלא הניח תפלין וחפץ להניחם קודם ברכת יוצר אור, עליו להניח לפני ברכו, כי לאחר שאומרים ברכו מיד צריך להתחיל יוצר אור.

ולכן לפי המשנה ברורה (סימן רל"ו סק"א) ובשו"ת יביע אומר (ח"ב סימן ה') שאדם שלא אמר "ה' צבאות עמנו" ו"והוא רחום", לא יאמר אותם לאחר ברכו אלא יתחיל תיכף את הברכות ולא יעשה הפסק כלל ועיקר.

בשלושת הפסוקים "ה' צבאות עמנו" יש ענין גדול. כתוב בירושלמי שלעולם אל יזונו הפסוקים הללו מתוך פיה, והם סגולה גדולה מאד. הרב בן איש חי (פרשת פקודי) כתב ששלושת הפסוקים הללו נתקנו על ידי האבות הקדושים.

טעם אמירת "והוא רחום" מובא בטור (סימן רל"ו) שבבוקר מתפללים תפילת שחרית וזה כנגד תמיד של שחר, בצהריים מתפללים תפילת מנחה כנגד תמיד של בין הערביים. ידוע שהקרבת תמיד של שחר היתה מכפרת על כל העבירות שהיו עושים בלילה, והקרבת תמיד של בין הערביים היתה מכפרת על כל העבירות שעשו במשך היום. אבל תפילת ערבית, מה הכח שלה, והרי אינה באה כנגד קרבן? לכן אומרים "והוא רחום", ומבקשים מהקב"ה שאפילו שאינה באה במקום קרבן, אף על פי כן אתה תכפר את העוון.

כך כתב מרן בשלחן ערוך (סימן ה'), שכאשר אדם מזכיר את שמות ה', כשאומר שם ה' יכוון אדון הכל היה הוה ויהיה, וכשאומר אלקים יכוון תקיף, בעל היכולת ובעל הכוחות כולם.

אבל כאן אנחנו אומרים "אלקינו", וכתבו הגאון מוילנא ורבי משה קורדבירו והמלבי"ם ועוד, שהכוונה בתוספת של "נו" היא שהוא אלוך שלנו, דהיינו שהוא משגיח עלינו בני ישראל בהשגחה פרטית ואנחנו עבדיו ועושי רצונו. (להבדיל אלף אלפי הבדלות, כמו מלך שמשגיח על העם שלו בהשגחה פרטית).

ה' – ביאור המילה ה' כבר הזכרנו.

אחד – האות א' אומרת שהוא **יחיד ומיוחד**, דהיינו שהוא יחיד ואין עוד אלוה אחר מבלעדיו, מיוחד – היינו שהוא עצמו בתכלית האחדות.

כלומר, כל דבר בעולם הוא מורכב, וכגון ספר שהוא מורכב מדפים. אפילו נקודה של עט מורכבת מגודל, צבע, מיקום, איכות הדיו שלה ועוד, אבל ריבוננו של עולם אין לו גוף ולא דמות הגוף, ואינו מורכב משום חומר שבעולם. זה נקרא "מיוחד", שהוא בתכלית האחדות ואינו מורכב משום חומר בעולם.

האות ח' אומרת שהקב"ה שליט בארץ ובשבעה רקיעים שהם יחד שמונה, והאות ד' אומרת שהקב"ה שולט בארבע רוחות העולם.

לסיכום: שמע ישראל – הבן וקבל עליך עם ישראל עול מלכות שמים. ה' אלקינו – אדון הכל היה הוה ויהיה, והוא האלוך שלנו, הוא חזק, בעל הכוחות כולם ומשגיח עלינו עם ישראל בהשגחה פרטית ואנחנו עבדיו. ה' אחד – אדון הכל שכבר הזכרנו את המשמעות של זה, הוא אחד, כלומר יחיד ומיוחד – יחיד, שאין עוד אלוה מבלעדיו, ומיוחד, שמייוחד בתכלית האחדות ואינו מורכב משום דבר. והאותיות ח' ו-ד מרמזות על שליטתו בשבעה רקיעים ובארץ שיחד הם שמונה, ושהוא שולט בארבע רוחות העולם.

אמירת פסוקים לאחר ברכו

את "ברכו" בודאי שיש לומר בכל מצב, כי הוא לא קשור לשום דבר.

אמירת השכיבנו לאחר התפילה

י"ב. שאלה: לפני שהתחלתי "השכיבנו" החזן כבר התחיל קדיש, כמובן שעניתי ומתוך הרגל תיכף עמדתי והתחלתי עמידה, לאחר התפילה נזכרתי שלא אמרתי השכיבנו, מה עלי לעשות?

תשובת הרב: מרן בשלחן ערוך (סימן רל"ו ס"ג) כתב לגבי אדם שהגיע לבית הכנסת לתפילת ערבית ומצא ציבור שכבר התחילו עמידה, אם יש לו מנין אחר – שימתין. אבל אם אין לו מנין אחר, לא יתחיל מתחילת התפילה אלא יאמר יחד איתם את תפילת העמידה כדי שתהיה תפילה בציבור, ולאחר התפילה יאמר את הברכות יחד עם קריאת שמע.

רואים מכאן שאמנם רצוי לומר את הברכות ואת קריאת שמע לפני התפילה, אבל אין זה חובה. לפי זה יוצא שאדם שהשיט בטעות ברכת השכיבנו, יכול לומר לאחר התפילה ברכה זו. כך כתב היפה ללב וכן הסכים מרן הגר"ע יוסף.

מנוחה קודם ערבית

י"ג. שאלה: לפעמים בערב אני מאד עייף, האם אני רשאי להניח את הראש לפני ערבית או שאסור?

תשובת הרב: מרן כתב שאסור לאכול לפני התפילה, והמשנה ברורה כתב שקל וחומר שאסור לישון קודם התפילה.

וכתבו בשם הגרי"ש אלישיב שאם אדם נח על כסא, אין חשש שיימשך בשינה ולכן מותר. לשכב על מיטה אפילו זמן מועט – אסור, אבל על כסא מותר.

לקבלת העלון במייל, וליצירת קשר -

A025606532@gmail.com

עורך העלון: הרב שלמה נחום

ביקורת: הרה"ג רבי יצחק מאזוז

ניתן להאזין לשיעור זה ולשאר מורנו הרב שליט"א בקו

"תורת חיים" 02-5606532

וכן במערכת "קול הלשון"

אבל על אף כל הדברים החשובים הללו, אי אפשר לומר אותם לאחר ברכו אלא ישלים את הפסוקים לאחר התפילה.

והוא הדין לגבי ברכי נפשי, אם הציבור הגיעו לברכו והוא עדיין באמצע קריאת המזמור, יעצור את הקריאה, יענה על הברכו ויתחיל ברכות, ולאחר התפילה יאמר ברכי נפשי.

עניית קדושה לאחר ערבית

י. שאלה: התפללתי ערבית בכותל, ועל ידינו היה מנין שאומרים חזרת הש"ץ וקדושה, האם עלי לענות, או כיון שאני בערבית אסור לי לענות על הקדושה?

תשובת הרב: רשאי לענות קדושה, אף על פי שכבר התפלל ערבית, ואין בכך סתירה. (וכ"כ בשו"ת יביע אומר ח"ו סימן כ"א).

וכמובן היינו רק בזמן בין השמשות, אבל אם לאחר צאת הכוכבים יש מנין שעדיין מתפללים מנחה ואומרים קדושה – ודאי שאין לענות אחריהם. מרן הגר"ע יוסף היה קורא עליהם את הפסוק "מנחה היא שלוחה לאדוני לעשיו", ואסור לאדם לענות אחריהם.

ומכל מקום כפי שאמרנו אם זה בבין השמשות – יענה. ואפילו אם נמצא באמצע קריאת שמע של ערבית ושומע קדושה, יכול לעצור באמצע קריאת שמע ולענות על הקדושה שעונים וזה לא סותר.

קדיש יהא שלמא לאדם שאינו יתום

י"א. שאלה: אם אין יתום בבית הכנסת, האם אומרים קדיש וברכו בסוף התפילה קודם עלינו לשבח?

תשובת הרב: רצוי לומר את הקדיש. אמנם נוהגים העולם שלא אומרים קדיש אם אין יתום, אבל באמת אין בזה כלום וגם החזן יכול לומר אותו בלי בעיה.

אבל מכל מקום אין חובה לומר את הקדיש. יש כאלה שיש להם דמיונות, ולא מסכימים לילדים שלהם לומר את הקדיש הזה. הפוסקים כותבים שאם אביו חושש שבנו יאמר קדיש, אז מפני כבוד הורים לא יאמר. אבל אם ההורים אינם חוששים והם מבינים את האמת שאין זה גורם להם שום נזק, אין שום חשש לומר את הקדיש.